

220. Vårsås sn, kyrkan

Pl. 169

Litteratur: L 1940, T 80. J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 164; G. Brusewitz, Brev t. B. E. Hildebrand ^{15/7} 1861 (ATA), Westergötland 1861, s. 68f. (ATA), i Svensk Månadsskrift 1 (1864), s. 386; O. Montelius i Sveriges historia 1 (1877), s. 481; G. Stephens, Vårsås Kirkedør (i Illustreret Tidende 1880, s. 413); H. Hildebrand, Några ord om Västergötlands äldre medeltida konst (i SFT 5, 1882–84, s. 263); H. Schüek i Nordisk tidskrift 1903, s. 214; A. Romdahl, Rogslösadörren och en grupp romanska smiden i de gamla Götalandskapen (i Fornvännen 1914), s. 238 f. (uppsatsen tryckt även i Gammal konst, 1916); E. Wrangel, Konstnärligt järnsmede från den äldre medeltiden i Småland (i Tidskrift för konsthvetenskap 12, 1928), s. 86f.; F. Holmér, Stildrag i järnsmedskonsten under romansk tid (i Tidskrift f. konsthvet. 16, 1932), s. 90; H. Jungner, Anteckningar ^{16/7} 1936 (ATA); Skara stift i ord och bild (1949), s. 728; B. Hellner & S. Rooth, Konstsmide (1960), s. 36f.; H. Wideen, Mikaël och draken (i Falbygden 16, 1961), s. 266; E. Ploss, Siegfried – Sigurd, der Drachenkämpfer (Beihefte der Bonner Jahrbücher Bd 17, 1966), s. 121.

Äldre avbildningar: Brusewitz, två teckningar i Westergötland 1861 (ATA, återgivna i Svensk Månadsskrift 1, Montelius a.a., Stephens a.a., Hildebrand a.a., Schüek a.a., Romdahl a.a.); R. Dybeck, teckning (ATA); S. Welin, teckning återgiven i T 80; Ploss a.a., fig. 29.

I Vårsås kyrkas vapenhus finns en medeltida kyrkdörr, som i sitt förnämliga järnsmede bär en signatur i runskrift. Dörren är upphängd på den sydöstra snedväggen ett par decimeter över golvet. Före kyrkans restaurering 1950 nyttjades den i ett väggfast skåp i sakristian.

Vårsås nuvarande kyrka nyuppfördes helt år 1857. Dess medeltida företrädare raserades samtidigt. Den äldre kyrkans utseende framgår av J. Hartlings teckning 1671 i J. Peringskiölds *Monumenta*, fig. 342. Kyrkan har här sin tidigt medeltida karaktär bevarad, om man bortser från vapenhuset. Kyrkans ursprungliga ingång, på södra sidan, döljer sig på bilden innanför vapenhuset, och här bör alltså den järnbeslagna kyrkdörren ursprungligen ha haft sin plats. Kyrkböcker och andra handlingar lämna inga uppgifter, som röra dörrens förflyttning och nya funktion.

Inskriften finns upptagen av Liljegren (L 1940) med hänvisning till »P. Thams samlade runstensritningar»; källan har inte kunnat återfinnas. Nästa gång dörren omnämnes är i ett brev från G. Brusewitz till B. E. Hildebrand den ^{15/7} 1861: »I Vårsås, må Hr R. A. tro, finnes en särdeles rar kyrkodörr, ja, jag tror den är till ett hedniskt tempel. I den hänga 25 st. smärre jernringar och en stor. Den tecknades i går.» Brusewitz' teckning ingår i hans reseberättelse för år 1861. Bilden åtföljes av beskrivningen: »Vårsås kyrka är ny och prydlig. Gamla kyrkodörren af högt interesse ..., begagnas nu till ett skåp i sakristian. För att få den att passa dit, har man afhyflat den något: dock tror jag icke att härigenom någon skada skett, allenast dörren hädanefter får vara i fred. Öfverst ser man en drake och en människofigur som i densamma stöter ett svärd. Att detta skall föreställa S. Michels strid med draken är omissskänligt. Den s. k. valknut som slutar drakens svans, synes tillkännagifva, att konststycket daterar från den fjerran forntiden. Ja, det vill till och med synas att dörren blifvit tillverkad af någon, hvars hedniska barndomsminnen ännu icke hunnit alldeles utplånas. Ty bland figurerna i andra raden igenkänner man Loke, som med Miselten sårar Balder. Märk! det är en vext som sitter på en annan växt, med hvilken han vidrör den framföre honom stående figuren, och fisken som slingrar sig kring Lokes hals syftar på mythen om hans förvandling till fisk. Kring låset ser man ett ornament sammansatt af halvkors, eller hvad Peringskiöld kallade Thors hammarmärke ... Runoskriften på en af jernskenorna har detta utseende, ehuru i 4 gånger större skala: [teckning av det runristade beslaget] det uttydes: »Asmutter gærði tör», d. v. s. Asmund gjorde dörren.»

Kyrkdörren är av furu, 190 cm hög och 94 cm bred. Inom en ram av refflat järnband är ytan indelad i fem horisontella fält, avgränsade från varandra genom liknande järnband. De två översta fälten fyllas av figurframställningar, de två nedersta bestå av ringkedja respektive löpande åtta. I det mellersta fältet, där låset och den stora dörringen sitta, består dekoren huvudsakligen av vegetativa element. Såväl i detta som i det nedersta fältet ha emellertid åtskilliga småting inpassats, fåglar, fiskar, svastika, triskele. Fördelade

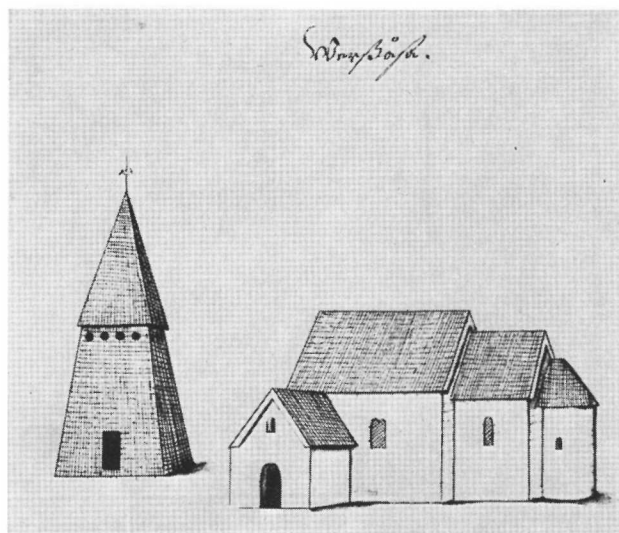

Fig. 342. Värås kyrka efter teckning av J. Hartling 1671 i Peringskiölds Monumenta.

på horisontella rader i de tre översta fälten hänga 31 stycken 6 cm stora järnringar som en extra prydnad. I det mellersta fältets översta vänstra hörn sitter slutligen också beslaget med den skrodade runsignaturen. Beslaget är 23,5 cm långt och 2 cm brett. Runornas längd är densamma som beslagets bredd. Ingen ramlinje finnes. Som begränsningslinjer för runorna fungera beslagets kanter.

Inskrift:

asmutær : gærpi : trær :
 5 10 15

»Asmund gjorde dörren.»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. Sådana finnas emellertid efter 7 **r**, 12 **i** och 15 **r**; alla bestå av två lodrätt streckformade punkter. Bistavarna i **p**- och **r**-runorna äro skarpt vinklade. I 1 **a**, 5 **t** och 13 **t** äro bistavarna ensidiga, medan 6 **æ** och 9 **æ** ha dubbelsidiga bistavar. I **r**-runorna (7, 10, 15) ansluter bst icke till hst. 2 **s** har traditionell form (l). I 3 **m** korsar den vänstra bst hst, och den högra bst träffar den vänstra till höger om hst. I 4 **u** har bst ansatts ett litet stycke nedanför huvudstavens topp. 8 **g** är tydligt stungen med ett litet lodrätt streck. Bst i 11 **p** utgår från huvudstavens topp men ansluter nedtill ett litet stycke ovanför huvudstavens bas. 12 **i** är ej stungen.

Namnet *Asmundr* har begagnats flitigt över hela det nordiska området.

Väråsdörren är alltså signerad av Asmund. Denne mästaremed känna vi genom två andra runsignerade verk, nämligen dörrarna i Väversunda kyrka (Ög 57 **asmuntær : gæpi : trær : þasar :**) och Brahekyrkan på Visingsö (Sm 123 **asmutær · kærpi · trær þar · lafri ·**). Både som konstnärliga enheter och i enskilda detaljer visa alla tre dörrarna överensstämmelser, även om de figurala motiven växla. Horisontalindelningen, ringfläta, löpande åtta ha alla tre. Likaså förekomma träd och andra vegetativa element, vidare fåglar, fiskar, svastika och triskele tämligen ymnigt. Man kan förvisso utgå ifrån att varenda liten detalj är av vikt och betydelse i den bildspråkligt lakoniska men innehållsmättade text, som konstnären här har åstadkommit.

Om den figurala utsmyckningens innehåll på Väråsdörren ha åsikterna varit delade. Somliga (Brusewitz, Stephens, Schück) ha hållit före, att motiven helt eller i huvudsak ha hämtats från den nordiska mytologin. Drakdödaren skulle vara Sigurd Favnesbane, de fyra gestalterna i arkaderna kända nordiska gudar, fåglar och fiskar likaså hemmahörande i den mytologiska världen. Andra (Romdahl, Wrangel) se i drakdödaren S:t Mikael och i arkaderna en bild av syndafallet med Adam och Eva, Gud och djävulen. B. Hellner, som

senast har sysslat med ämnet, löser problemet kompromissartat så, att draken är Favner och banemannen Sigurd, medan arkadfälten utgöra scener för syndafallet och utdrivandet ur paradiset, d. v. s. bilderna skulle vara hämtade både ur hednisk och kristen föreställningsvärld. Även om den hedniske Sigurdsgestalten och den kristne Mikael ha många gemensamma drag och båda mycket väl kunna tänkas leva sida vid sida i den folkliga bildvärlden, är det mindre troligt, att mästaren till en kyrkdörr skulle låta en av de hedniska sago-hjältarna såsom den främste taga gestalt på den scen, som syftade till att redan i porten till Herrens hus bereda besökaren för kristen gudstjänst. Dörrens alla övriga figurer och tecken kunna också tveklöst uppfattas som ikonografiska uttryck för de kristnas paradis. Av allt att döma har S:t Mikael, kyrkogårdarnas skyddspatron, tillhört utsmyckningen på ännu en runristad västgötsk kyrkdörr, Vg 202, nu förlorad.

På konsthistorisk väg har Väsåsdoorren daterats till 1100-talets slut (se översikten i Hellners a.a.). Runinskriften jävar icke denna uppfattning.